

τὸ γάλα κατέρχεται κατὰ τὴν ὠρισμένην ἐποχὴν. Τὰ διάφορα τῶν ζώων ὄργανα εἶνε διαμεμορφωμένα ἀπὸ τῆς συλλήψεως τοῦ ἐμβρύου συμφώνως πρὸς τὸ περιέχον, ἐν ᾧ θὰ ζήσωσιν, οὕτω δὲ καὶ τὸ ἀκουστικὸν καὶ τὰ τῆς εἰσπνοῆς ὄργανα τῶν ἐν τοῖς ὕδασι ζώντων εἶνε ἄλλως διάφορα τῶν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς διαιωμένων. Ὁ ἄνθρωπος ἐπεφάνη ἐπὶ τῆς γῆς ἐπὶ μεμορφωμένου σχεδίου καὶ διὰ νόμων λειτουργούντων πρὸς πραγμάτων ἰδέας πλήρους, ζωῆς, καὶ προδιαγεγραμμένης(1). Ὁ Πρεσσανσέ τὴν δοξασίαν ταύτην διαφωτίζων μὲ τὰς σημερινὰς πειραματικὰς ἀληθείας καὶ μὲ τὰς ἐπαγγελίας τῶν ἐπιφανεστέρων τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου φυσιολόγων, ἐπάγεται· «Μετὰ παρέλευσιν τεσσούτων αἰώνων αἱ πεποιθήσεις τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν ἐγήρασαν οὐδὲ κατὰ ἡμέραν μίαν.»(2)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΜΕΡΟΥΣ

I

Διαλεγόμενος ἡμέραν τινὰ μετ' ἄγγλου φυσιολόγου παρατήρουν αὐτῷ ὅτι τινὲς τῶν ἐπιτιδομένων εἰς τὰς μελέτας τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν πρεσβεύουσι καὶ διαδίδουσιν εἰς τοὺς λαοὺς ἀρχὰς καὶ διδάγματα σαλεύοντα ἐκ θεμελίων τὰς ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς τῆς ἀνθρωπότητος πεποιθήσεις. «Τὸ γεγονός εἶνε δυστυχῶς ἀληθές, υπέλαθεν ὁ φυσιολόγος, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ αἰτιᾶσθε μόνον τοὺς ταῦτα φρονοῦντας καὶ διαδίδοντας· ἡ εὐθύνη τῶν κοινωνικῶν ἀποτελεσμάτων τῶν γενομένων διαδόσεων ἐπιβαρύνει ἅπαντας. Σεῖς δὲ

(1) Μεταφυσική Ἀριστοτέλους, Βιβλ. 4 Κεφ. VIII.

(2) Πρεσσανσέ, Les origines, Βιβλ. Β', Κεφ. Α', Σελ. 154 α', ἐκδότως.

νομολόγοι καὶ φιλόσοφοι, σεις οἱ διδάσκαλοι, οἱ ἐμπορευόμενοι, οἱ βιομήχανοι, σεις πάντες οἱ οἰκογενειάρχαι, ἀνέγνωτε ἄρθρον τι ἐφημερίδος ἢ παρέστητε εἰς τινα συνδιάλεξιν ὑλιστοῦ τινος ἀξιούντος ὅτι ἀνεκάλυψε τὰ μυστήρια τῆς ζωῆς ἢ τῆς δημιουργίας, ἀνευ δὲ περαιτέρω ἐρεύνης ἢ ἐπιστεύσατε εἰς τὰ λεγόμενα ἢ μετ' ἀδιαφορίας ἠκούσατε. Ἐννοῶ ὅτι δὲν εἴσθε εἰς θέσιν ν' ἀρνηθῆτε τὰ προτεινόμενα ὑμῖν γεγονότα ἢ ν' ἀνασκευάσητε τὰς θεωρίας, ἀλλ' ἐπὶ ζητήματος ἐξ οὗ ἤρτηται ὁ οἰκογενειακὸς καὶ κοινωνικὸς βίος, ἐπὶ ζητήματος ἐκ τῆς ἐπιλύσεως τοῦ ὁποίου ἤρτηνται πᾶσαι αἱ ἠθικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ τῆς ἀνθρωπότητος πεποιθήσεις, καθήκον εἶχετε νὰ γνωρίσητε τὰς γνώμας καὶ δοξασίας τῶν διδασκάλων τῆς ἐπιστήμης, εἶδει ὑμεῖς αὐτοὶ νὰ στραφῆτε πρὸς τοὺς Φαραδάη, τοὺς Βέρχσοφ, τοὺς Φλουράνς, τοὺς Ἀμπέρ, τοὺς Χίρν, τοὺς Κλαυδίους Βερνάρ, τοὺς Λίβιχ, τοὺς Quatrefages. Ἐὰν ταῦτο ἠθέλετε πράξει θὰ ἠκούετε παρ' ὄλων ἐπαναλαμβανομένους τοὺς λόγους καὶ τὰ συμπεράσματα, εἰς ἃ κατέληξεν ὁ μέγας τῆς φύσεως Ἰγγηλάτης Sir Humphrey Davy, ὁ ἐπὶ τεσσαράκοντα ὄλα ἔτη ἄφθονον περιποιήσας πλοῦτον εἰς τὴν ἐπιστήμην διὰ τῶν σπουδαίων ἀνακαλύψεών του. «Ματαίως ἐκζητεῖτε τὴν ζωὴν ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ θανάτου. Ἡ ὕλη ἦν φαύετε οὔτε αἰσθάνεται οὔτε βλέπει οὔτε σκέπτεται, καὶ οὐδεμία τῆς ὕλης σύνθεσις δύναται νὰ δημιουργήσῃ τὴν διάνοιαν. Ἐφ' ὅσον ὁ σοφὸς εἰσδύεται εἰς τὰ μυστήρια τῆς ἐπιστήμης, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ καρδιά του πληροῦται πίστεως καὶ φωτιζομένη καταπλήσσεται πρὸ τοῦ ἐπιλάμποντος μεγαλείου τοῦ θείου φωτός.»

Ἀκολουθοῦντες τὰς συμβουλὰς ταύτας καὶ ἐκζητοῦντες τὰς ἐπιστημονικὰς δοξασίας τῶν μεγάλων τῆς ἐπιστήμης ἐρμηνέων θὰ κατανοήσωμεν βεβαίως τὸν Ἀριστοτέλη, λέγοντα ἡμῖν ὅτι παραφρονεῦντες δείκνυνται οἱ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ψυχῆς διαμφισβητοῦντες, καὶ τὸν Κλαυδίον Βερνάρ βεβαιούντα ὅτι ὁ Ὑλισμὸς εἶνε ἀπονενοημένη ἐπίνοια τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας.

τασίας· θ' ἐννοήσωμεν τὸν Pasteur ὁδηγοῦντα ἡμᾶς διὰ τῶν πειραμάτων του εἰς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ φυσικῶς ἀδυνάτου τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως, καὶ τὸν Ἀγαζιζ διὰ τῶν ἀπλουστεύων ἐπιχειρημάτων ἀποδεικνύοντα ὅτι ὁ Δαρβινισμὸς ἀντίκειται εἰς τοὺς ἀναλλοιώτους τῆς φύσεως νόμους· θὰ ἀκούσωμεν, καλῶς δὲ θὰ νοήσωμεν τὸν Bois-Reymond καὶ τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν ζώντων φυσιοδίφων διδάσκοντας ἡμᾶς, ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι δὲν ἐπέλυσαν οὐδὲ νὰ ἐπιλύσωσι δύνασαι ἐν τῷ μέλλοντι διὰ τῆς πειραματικῆς αὐτῶν μεθόδου τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων ζητήματα, παραπέμποντας δὲ ἡμᾶς πρὸς ἐπίλυσιν τούτων εἰς τὴν θρησκείαν καὶ εἰς τὰς μεταφυσικὰς ἐπιστῆμας· ὥστε ἐπι τοιούτων ἐρειδόμενοι στεφρῶν βάσεων θὰ μορφώσωμεν ἐπιστημονικὰς δοξασίας, αἵτινες θὰ προασπίσωσι μὲν τὰς ἡμετέρας ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς πεποιθήσεις ἀπὸ τῶν παντοίων τῶν ὑλοδοξούντων προσβολῶν, θὰ ὁδηγήσωσι δὲ τὰς ἡμετέρας ἐρεῦνας καὶ κρίσεις κατὰ τὴν ἀνίχνευσιν τῆς ἀληθείας.

Τὴν μέθοδον ταύτην ἦν ἐφηρμόσαμεν ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη πρὸς ἀκρίβωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας περὶ γενέσεως τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐν πληρεστάτῃ οὔσης ἀρμονίας μετὰ τοῦ περὶ δημιουργίας δόγματος, ἠκολούθησεν ἐσχάτως καὶ ὁ πολὺς μεταξὺ τῶν ἱστοριογράφων Λακρόά κατὰ τὴν δημοσίευσιν ἄρθρου τινὸς τοῦ Βερτελώ, ἐν ᾧ οὗτος ὑπερεμάχει ὑπὲρ τῶν ἀσεβῶν θεωρημάτων· ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν καθηγητὴν τῆς ζωικῆς χημείας Γωτιέ, μέλος τῆς ἀκαδημίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἠρώτησεν αὐτὸν περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ὑποστάσεως τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Βερτελώ. Ὁ Γωτιέ συντάξας σοφὴν ὄντως διατριβὴν ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως διὰ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιθεωρήσεως ἔχουσαν ἐν περιλήψει ὡς ἑξῆς·

« Ἡ χημεία καὶ αἱ νεώτεραι φυσιολογικαὶ ἀνακαλύψεις καὶ θεωρίαι ἐξηγοῦσιν ἄρα γε τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς ἢ δύνασται νὰ ἐξηγήσωσιν ἐν τῷ μέλλοντι διὰ τῶν μηχανικῶν νόμων τῆς

ύλης, ὡς δοξάζει ὁ Βερτελώ; Τὸ ζήτημα τοῦτο δύναται ν' ἀπλοποιηθῆ ὡς ἑξῆς. Ἡ ζωὴ εἶνε δύναμις ἐκπορευομένη ἀπὸ τὴν ὕλην ὡς ἡ ὠθοῦσα δύναμις τὴν ὑπὸ τοῦ τηλεβόλου ἐκσφενδονιζομένην σφαῖραν; ὡς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς ἔχουσι χαρακτῆρας πρὸς τοὺς χαρακτῆρας τῶν δυνάμεων τῆς ὕλης;

Εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα ὁ Γωτιέ ἀπαντᾷ ὡς ἑξῆς.

«Αἱ ἐκ τῆς ὕλης ἐκπορευόμεναι δυνάμεις διέπονται ὑπὸ νόμων φυσικοχημικῶν, εἶνε δ' οὗτοι ὁ ἰδιάζων αὐτὰς χαρακτήρ. Αἱ δυνάμεις αὗται οὐδέποτε ἐκμηδενίζονται ἀλλὰ συντηροῦνται καὶ ἐκδηλοῦνται πάντοτε ὑπὸ καλὴν τινα μορφήν. Κίνησις, θερμαντικόν, χημικὴ ἀντίδρασις οὐδέποτε ἐξαφανίζονται, ἀλλ' ἢ μία μεταβάλλεται εἰς ἑτέραν. Οὐδὲν ἀπόλλυται ἐν τῇ φύσει. Ἡ χημικὴ δύναμις τῆς πυρίτιδος μεταβάλλεται εἰς ὠθησιν τῆς βολίδος, εἰάν δ' αὕτη προσκρούσῃ εἰς σῶμα ἀδιαπέραστον, ἡ δύναμις τῆς κινήσεως μεταβάλλεται εἰς θερμαντικόν.

Συμβαίνει ἄρα γε τὸ αὐτὸ εἰς τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς καὶ εἰς τὰς νοητικὰς καὶ ἠθικὰς ἐκδηλώσεις;

Βεβαίως ἡ πέψις τῶν βρωμάτων ἀνάγεται εἰς λειτουργίαν χημικὴν. Ἡ ζωικὴ ἀναπνοὴ ὡσαύτως δύναται νὰ παραβληθῆ μετὰ μιᾶς ἀνταλλαγῆς ἀερίων. Τὸ ζωικὸν σῶμα ἀναλυόμενον ἀνάγεται εἰς στοιχεῖα ὀξυγόνου καὶ λοιπὰ τῆς ἀνοργάνου ὕλης. Ἄλλ' εἶνε ἄρα γε ταῦτα μόνον τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς τὰ μὴ παριστῶντα εἰ μὴ δυνάμεις σωματικὰς; Ἐν ταῦθα ἐγκεῖται ἡ πλάνη τῶν ὕλοδοξούντων.

Διότι ἀληθῶς ὁ ἰδιάζων τῆς ζωῆς χαρακτήρ δὲν εἶνε οὔτε ἡ πέψις οὔτε αἱ λοιπαὶ σωματικαὶ λειτουργίαι ἐν ἑαυταῖς, ἀλλ' ἡ διευθύνουσα καὶ κανονίζουσα αὐτὰς δύναμις. Μικρὸν ἐνδιαφέρει τίνι τρόπῳ τὸ σῶμα διατρέφεται καὶ ἀνανεοῦται. Τὸ μυστήριον ἐγκεῖται εἰς αὐτὸ τὸ γεγονός τῆς ἐναρμονίαι διατροφῆς καὶ ἀνανεώσεως. Ἐκδηλοῦται ἐν τούτῳ μία τάξις καὶ

μία διεύθυνσις οὐδὲν ἔχουσα τὸ σωματικόν, διότι ἐν τῇ συντηρουμένῃ τάξει καὶ ἑναρμονίῳ διευθύνσει δὲν δαπανᾶται οὐδὲ παράγεται ἄλλη τις δύναμις, ἀλλ' εἶνε ἐνέργεια ἔχουσα ὑπόστασιν ἰδίαν καὶ μυστηριώδη.

Πλὴν δὲ τούτου ὁ ἄνθρωπος σκέπτεται, βούλεται, αἰσθάνεται τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀγαθόν. Τὰς ἐκδηλώσεις ταύτας δυνάμεθα ἄρα γε νὰ τὰς συνδυάσωμεν μὲ τοὺς χαρακτῆρας τῆς ὕλης; Πρόκειται περὶ ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων μεταβαλλομένων εἰς ἄλλας ἐνεργείας καὶ δυνάμεις, ὡς συμβαίνει εἰς τὰς ἐκ τῶν σωματίων ἀπορρεούσας; Οὐχὶ βεβαίως. Ἐφ' ὅσον καὶ ἂν ἐργασθῆτε καὶ ὄσας προσπάθειας καὶ μελέτας καταβάλετε, δὲν δύνασθε οὔτε ἐν τῷ παρόντι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἐξεύρετε σημεῖον ἢ χαρακτῆρά τινα σωματικῆς δυνάμεως εἰς τὴν μυστηριώδη δύναμιν τῆς ζωῆς καὶ εἰς τὴν ἔτι μυστηριωδέστεραν τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑποστάσεως. (α)

II

«Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ.»

Οὕτως ηὐλόγει τὸ ὄνομα τοῦ Ὑψίστου ὁ προφητὰνάξ, ὅτε αἱ ἀστρονομικαὶ ἐπιστῆμαι ἦσαν ἐν σπαργάνοις. Καὶ ὁ Κέπλερ κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα ἀνακαλύπτων τοὺς νόμους τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ ῥίπτων τὰ θεμέλια τῆς ἀστρονομικῆς ἐπιστήμης περατώσας μετὰ τεσσαράκοντα ἔτη τὸ μέγα ἐπιστημονικὸν ἔργον τοῦ ηὐλόγει τὸ ὄνομα τοῦ Ὑψίστου καταπλησσομένου ἐνώπιον τοῦ μεγαλείου τοῦ ἀστερέεντος οὐρανοῦ καὶ διαβλέπων ἐν τῇ ἁρμονίᾳ τῆς κινήσεως τῶν ἡλίων, τῶν ἀστέρων καὶ τῶν πλανητῶν τὸν ὑπέρτατον νοῦν καὶ τὴν ἀπεριόριστον καὶ παντοκράτειραν δύναμιν. Καὶ ὁ Ἐρσελ κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα καὶ ὁ κλεινὸς καθηγητῆς τῶν ἀστρονομικῶν ἐπιστημῶν ἐν τῷ

(α) Περὶ τῆς διατριβῆς τοῦ Γωτιέ ὅρα καὶ ἐφημερίδα Le Peuple Français 24 Μαΐου 1897.

καθ' ἡμᾶς χρόνῳ Φέγε ἐπανελάμβανον ἐν τοῖς λόγοις καὶ τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν τὰς ῥήσεις τοῦ προφήτου «οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ.»

Καὶ ἡ ἐπί τοῦ ἡμετέρου πλανήτου σφριγῶσα ζωὴ, καὶ ἡ σωματικὴ καὶ πνευματικὴ τοῦ ἀνθρώπου ὑπόστασις μετὰ τῆς αὐτῆς ἀπαστραπτούσης ἐνεργείας διηγούνται τὴν θείαν δόξαν καὶ ἀποκαλύπτουσι τὴν ὑπερκόσμιον δύναμιν. Τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ διηγούνται αἱ νοητικαὶ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις καὶ ἡ ἐλευθέρα αὐτοῦ βούλησις καὶ τὰ αἰσθήματα τῆς ἀγάπης, τῆς αὐτοθυσίας, τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ θείου καὶ τῆς ἀγνόητος.

Α! Ἀναγνώσται. Μὴ ζητήσητε ἐκτὸς ἡμῶν ἄλλας ἀποδείξεις. Ἡ ἐνάργεια εἶνε ἐν ὑμῖν. Καὶ ὁ Δαρβίνος αὐτὸς ἔγραφεν ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶνε θαῦμα ἐν μέσῳ τῆς Κτίσεως. Θαῦμα ἀληθῶς, διότι ὑπὸ τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ σώματος μορφήν περικαλύπτεται τὸ ἰδεώδες κάλλος τὸ ἀνυψοῦν αὐτὸν εἰς κόσμον πνευματικὸν τῆς ὕλης ἀνεξάρτητον. Ἐν αὐτῷ περατοῦται ἡ δημιουργία τοῦ ζωικοῦ κόσμου καὶ ἐκ τῆς ἀσθενείας τοῦ σώματος ἐκπηγάζει δύναμις καθιστῶσα αὐτὸν κύριον καὶ δεσπότην ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀλλ' οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ δεσποτείᾳ καὶ κυριότητι καὶ διευθύνσει τῶν μηχανικῶν τῆς φύσεως ὄντων καὶ νόμων περιορίζεται, διότι πεπροίκισται δι' ἀναγκῶν καὶ συναισθημάτων, ὧν τὴν ἱκανοποίησιν δὲν δύναται ν' ἀρυσθῆ ἀπὸ τοῦ ὄρατοῦ καὶ ἀπτοῦ κόσμου. Ὁ ὀφθαλμὸς του δὲν χρησιμεύει μόνον ὅπως φωτίζει τὴν ὁδὸν, ἐφ' ἧς πορεύεται, ἀλλ' ὅπως δι' αὐτοῦ συναισθάνηται τὸ ὕψος τῆς μυστηριώδους καλλονῆς ἐν τῇ ἁρμονίᾳ τῶν γραμμῶν, τῶν χρωμάτων καὶ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἐμοίων του. Ἡ χεὶρ αὐτοῦ εἶνε τὸ σκῆπτρον, δι' οὗ διὰ τῆς νοήσεως καὶ τῆς φαντασίας καὶ τῆς ἐμπνεύσεως μεταβάλλει τὴν ὕλην, κατακυριεύει αὐτὴν καὶ ἐκτυπώνει ἐπ' αὐτῆς τὰ ἴδια αἰσθήματα καὶ μεταδιδάσκει τὰς ἰδέας του μέχρι περὶ τῆς γῆς. Ἐνώπιον τοῦ μεγαλείου τῶν πνευματικῶν τοῦ ἀν-

θρώπου δυνάμεων, ὁ Προφήτης ἐξήγγειλεν ὑπερκοσμίους ἐμπνεύσεις. « Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτὸν καὶ κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου. »

Διὰ θαυμασίας γλώσσης διετύπου ὁ Πλάτων τὰς μεταφυσικὰς ἐνοράσεις τῆς μεγάλης διανοίας του. « Τῷ μὲν θεῷ καὶ ἀθανάτῳ καὶ νοητῷ καὶ μονοειδεὶ καὶ ἀδιαλύτῳ καὶ αἰεὶ ὡσαύτως καὶ κατὰ ταῦτὰ ἔχοντι ὁμοιότατον εἶναι ψυχῇ. »

Ἄλλ' ὁ Σταγειρίτης οὔτε θρησκευτικὰς ἐμπνεύσεις οὔτε ἰδεολογικὰς ἐνοράσεις ἐλάμβανεν ὡς ὁδηγοὺς κατὰ τὴν ἐκζητήσιν τῆς ἀληθείας. Ἀνάλυσις γεγονότων καὶ παρατήρησις καὶ πεῖρα καὶ λογικὴ ἀδυσώπητος, ἰδοὺ τίνα τὰ ὄργανα τῆς γνώσεως καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκζητήσεων καὶ μελετῶν. Καὶ διὰ τῶν ὀργάνων τούτων ἀναλύσας τὸ φυτικὸν βασίλειον διέγνω ἐν αὐτῷ δύνάμιν κινεῖσθαι καὶ καθορίζουσιν τὰ τῆς θρέψεως καὶ διαδόσεως τοῦ εἴδους, καὶ ἐκάλεσεν αὐτὴν ψυχῇ φυτικῇ. Καὶ τὸν κόσμον τῆς ζωῆς μελετήσας καταστάς δέ, κατὰ τὸν Τσελλερὸν, « πρωτοστάτης τῆς συστηματικῆς ζωολογίας », ὥρισεν τὰς ἐπιπροσθέτους τῶν ἐμβίων ὄντων δυνάμεις τῆς αἰσθήσεως, τοῦ αὐτοκινήτου, τῆς ἐπιστημονικῆς νοήσεως καὶ ἐκάλεσε τὸ σύνολον αὐτῶν ψυχῇ ζωϊκῇ. Ἐπὶ μακρὸν δὲ μελετήσας τὰ τοῦ ἀνθρώπου ἠκρίβωσεν μὲν τὸν ὕψιστον βαθμὸν τῆς ἀναπτύξεως τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, διέγνω δὲ ἐν αὐτῷ νέαν καὶ πρωτότυπον καὶ ἕως ἰδιάζουσιν δύνάμιν καὶ τοῦ θεοῦ μετέχουσιν. Ἀρχὴ ἀνόλος, ἀφθαρτος, ἀλλοτρία σωματικῆς φύσεως· Νοθε ποιητικὸς· Νοθε τὰ ὄντα νοῶν καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν », ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος τοῦ Ἀριστοτέλους. Εἶνε ὁ ἄνθρωπος τοῦ Προφήτου. Εἶνε ὁ ἄνθρωπος τοῦ Πλάτωνος. Εἶνε ὁ ἄνθρωπος τῶν νεωτέρων καὶ ἐτι ζώντων γιγάντων τῆς ἐπιστήμης.

Ὡ οὐράνια· ἁρμονία· ὑπερκοσμίων ἐμπνεύσεων, μεταφυσικῶν ἐνοράσεων, πειραματικῶν ἐκζητήσεων καὶ ὀριστικῶν τῆς

ἐπιστημονικῆς ἀληθείας συμπερασμάτων ! Ὑπὸ τὴν ζωηρόρον
 πνοὴν σας ἐπραγματώθησαν πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ πρόοδοι, σεῖς
 δ' ἐμπνέετε τὸν νοῦν καὶ διαθερμαίνετε τὴν καρδίαν πάσης ἐπί
 τῆς γῆς εὐγενούς καὶ ὑψηλοφρονος καὶ ἐξόχου ὑπάρξεως. Δια-
 φωτίσατε σεῖς τὸν νοῦν τῆς ἐλληνικῆς νεότητος καὶ προασπί-
 σατε τὴν καρδίαν αὐτῆς ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴν ψευδῶν, ἠθεοφθό-
 ρων καὶ ἀνοσιῶν θεωριῶν. Ἐνισχύσατε σεῖς τὰς ἐξασθενησθείσας
 δυνάμεις καὶ ἐμπνεύσατε νέαν ζωὴν εἰς τὸν ἀποξηραινόμενον
 ἤδη πρεσβυτικὸν κάλαμον, ὅπως μεταδώσω εἰς τοὺς ἐμοὺς
 ἀναγνώστας τὰς πληρούσας τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν πεποι-
 θήσεις περὶ τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἐπιφανέντος λόγου καὶ φωτίσαντος
 τὴν ἀνθρωπότητα.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΔΗΜΩΔΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ
ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ ΕΝ ΓΕΝΕΙ

I

Τὸ λόγιον «πίστευε καὶ μὴ ἐρεῦνα» ἐπὶ θρησκευτικῶν δογμάτων καὶ παραδόσεων εἶναι παραδοξολογία ἀντιβαίνουσα εἰς τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς καὶ εἰς τὰς θεμελιώδεις τοῦ χριστιανισμοῦ ἀρχὰς περὶ ἐλευθέρως ἐρεύνης καὶ μελέτης τῶν ἱστορικῶν τῆς παραδόσεως γεγονότων καὶ θρησκευτικῶν δογμάτων. «Πίστευε μετ' ἐρεύνης καὶ κατ' ἐπίγνωσιν» εἶνε κανὼν λογικότητος καὶ ὀρθοφροσύνης, ἅμα δὲ καὶ οὐσιώδης τοῦ χριστιανισμοῦ ἀρχή, ἣν ἀπεκάλυψεν ἡμῖν ὁ Ἰησοῦς, ἀνέπτυξαν δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ οἱ τούτων διάδοχοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ περὶ πίστεως σπουδαιότατον θέμα ἀναλύοντες θὰ συζητήσωμεν ἐν ἐκτάσει ὑφ' ὄψιν αὐτοῦ τὰς ἐπόψεις ὡς ἀποτελοῦν τὴν βᾶσιν καὶ τὸ ἔρεισμα τῆς ἀπολογητικῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἡ πίστις τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευήματος περιλαμβάνει ἐν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ. τ.π. Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἑαυτῇ τρία διακεκριμένα στοιχεία συναποτελοῦντα καὶ ἀνα-
 παριστῶντα μίαν ἐνιαίαν ἰδέαν ἀπεικονίζουσιν μίαν ψυχικὴν
 κατάστασιν.

Τὸ πρῶτον στοιχεῖον εἶνε τὸ τῆς πίστεως ἐν γένει. Τί εἶνε
 πίστις, καὶ τίνα κατέχει θέσιν ἐν τῷ πνευματικῷ ἡμῶν βίῳ;

Τὸ δεύτερον προσεγγίζει τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τῆς πί-
 στεως πρὸς τὸ θεησκεῦμα. Τίς εἶνε ὁ ἰδιαίτερος χαρακτήρ τῆς
 θεησκευτικῆς πίστεως καὶ τίς ἡ λογικὴ βᾶσις αὐτῆς;

Τὸ τρίτον ἐπὶ τέλος συναρμολογεῖ τὰ δύο πρῶτα στοιχεία
 μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐκ δὲ τῆς συναρμολογίας ταύτης
 ἐκπηγάζει ἡ περιληπτικὴ ἰδέα τῆς χριστιανικῆς πίστεως παρι-
 στῶσης τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ ἀδιστακτῶς ἀποδεχομένου
 τὴν ἀπόλυτον τοῦ χριστιανισμοῦ ἀλήθειαν.

Ἐπισταμένη ἀνάλυσις τῶν τριῶν τούτων στοιχείων θά
 προλειάνη τὴν ὁδὸν τῶν χριστιανικῶν ἡμῶν σπουδασμάτων
 τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν πεποιθήσιν τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας
 διὰ πίστεως λογικότητος, φωτιζούσης μὲν τὴν διάνοιαν, ἱκα-
 νοποιούσης δὲ τὴν καρδίαν καὶ καθιστώσης βᾶσιν ἐδραίαν καὶ
 ἀσάλευτον τῆς χριστιανικῆς δυνάμεως πρὸς ἠθικὴν καὶ πνευ-
 ματικὴν ἀναγέννησιν.

II

Ἡ πίστις εἶνε ψυχικὴ κατάστασις πεποιθήσεως καὶ βεβαιό-
 τητος περὶ ὑπάρξεως γεγονότων τινῶν ἢ περὶ τῆς ὑρθότητος
 γνώμης ἢ δοξασίας, ὧν τὴν ὑπαρξιν ἢ ἀλήθειαν δὲν δυνάμεθα
 νὰ ἐξελέγξωμεν διὰ τῆς ἀμέσου ἡμῶν παρατηρήσεως ἢ ν' ἀπο-
 δείξωμεν διὰ τῶν συνήθων διαλεκτικῶν μεθόδων, οἷας ἐφαρ-
 μοζομεν εἰς τὰς μαθηματικὰς καὶ πειραματικὰς ἐν γένει ἐκζη-
 τήσεις καὶ θεωρίας.

Ἀναλύοντες πάσας τὰς γνώσεις καὶ πεποιθήσεις μας καὶ
 μελετῶντες ἐπὶ τῶν πρῶτων αὐτῶν πηγῶν, εὐκόλως διαγινώ-
 σκωμεν ὅτι ἅπασαι ἔλαβον τὴν πρώτην αὐτῶν ἀφετηρίαν ἀπὸ

ιδέας τινός ἢ πεποιθήσεως πίστεως, μὴ δυναμένης μὲν ν' ἀποδειχθῆ δι' ἀμέσων διαλεκτικῶν ἀποδείξεων, ἀλλ' οὕσης ἐνώπιον τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως λογικῆς καὶ ἀνεπιδέκτου ἀμφισβήτησεως ἢ ἀμφιβολίας. Διότι ἡ ἐν ἡμῖν βεβαιότης περὶ ἀληθείας τινός δὲν ἔχει πάντοτε ὡς ἔρεισμα ἀμέσόν τινα ἀπόδειξιν τῶν βεβαιουμένων, συνήθως δ' ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ἐναργείας ἢ ἀποκαλύπτεται δι' ἐμφύτου ἐνοράσεως ἢ διὰ τῆς φυσικῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων ἢ βεβαιοῦται δι' ἐμμέσων ἀποδείξεων τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἐκπορεύεται ἡ βεβαίωσις τῶν γεγονότων ἢ διδάσκεται ἡ προκειμένη ἀλήθεια.

Γνωρίζομεν ὅτι ὑπάρχει ὁ ἥλιος. Ἡ γνῶσις μας αὕτη βασίζεται εἰς τὴν πεποιθήσιν μας, ὅτι τὰ αἰσθητήριά μας δὲν μᾶς ἀπατῶσι, τὴν δὲ πεποιθήσιν ταύτην δὲν δυνάμεθα ν' ἀποδείξωμεν διὰ τῶν συνήθων μέσων, ἀλλὰ πιστεύομεν εἰς τὴν ὀρθότητα αὐτῆς, διότι πάντες οἱ λοιποὶ μᾶς βεβαιοῦσιν ὅτι καὶ ἐκεῖνοι βλέπουσι τὸν ἥλιον.

Φίλος ἐλθὼν ἐξ Ἀμερικῆς μᾶς βεβαιοῖ ὅτι εἶδεν οἰκίας ἐχούσας δέκα ὀροφάς, ἐν ἐκάστῃ τῶν ὀροφῶν κατοικοῦσι δύο χιλιάδες ἄνθρωποι. Ἴδου γεγονός, οὕτινος ἀπεκτήσαμεν γνῶσιν διὰ τῆς μαρτυρίας ἄλλου. Τὸ ἀληθές τῆς βεβαίωσεως δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἐξελέγξωμεν προσωπικῶς, οὐδὲ γνωρίζομεν ἄλλους μεταβάντας εἰς τὸν νέον κόσμον, ὅπως καὶ αὐτοὺς ἐρωτήσωμεν, ἀλλὰ πιστεύομεν εἰς τὴν βεβαίωσιν καὶ πιστεύομεν μετὰ λόγου, σκεπτόμενοι ὅτι ὁ μαρτυρῶν εἶνε ἀνὴρ δεδοκιμασμένης φιλαληθείας, οὐδ' ἔχει συμφέρον νὰ ἐπινοήσῃ ψευδῆ βεβαίωσιν καὶ νὰ μεταδώσῃ ἡμῖν ἀνύπαρκτον γεγονός.

Γνωρίζομεν διὰ πίστεως ὅτι ὑπῆρξεν ἐν Ῥώμῃ αὐτοκράτωρ καλούμενος Αὐγουστος, πιστεύομεν δέ, καὶ λογικῶς πιστεύομεν, εἰς τὸ ἱστορικὸν τοῦτο γεγονός ὡς μαρτυρούμενον ὑπὸ συγχρόνων ἱστορικῶν καὶ βεβαιούμενον ὑπὸ διασωθεισῶν ἐπιγραφῶν· ἡ δὲ πίστις ἡμῶν βασίζεται ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τῶν ἱστορικῶν καὶ ἐπὶ τῆς σκέψεως ὅτι ὄλως ἀπίθανον εἶνε ν' ἀπεπλανήθησαν

οί ιστορικοί ἤ και νὰ ἠθέλησαν νὰ μεταδώσωσι διὰ συγγραφῶν καὶ ἐπιγραφῶν τὴν βεβαιώσιν πράξεων ἀνυπάρκτων τελεθεισῶν ὑπὸ αὐτοκράτορος καλουμένου Αὐγούστου.

Ὁ μὴ ὢν εἰς θέσιν νὰ κατανοήσῃ τὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς κινήσεως τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον πιστεύει ὀρθῶς καὶ μετὰ λόγου ἐπαναπαυόμενος ἐπὶ τῆς βεβαιώσεως καὶ ἀθθεντίας τῶν ἐπιστημόνων, ὁδηγεῖται δ' οὕτως εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς τὴν γνῶσιν διὰ τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους ἐμπιστοσύνης.

Ἡ ἰκανότης τοῦ διαμορφῶναι ἰδέας καὶ πλουτίζειν τὸν νοητικὸν βίον τῶν γνώσεων καὶ ἀληθειῶν διὰ τῆς πίστεως εἶνε μία τῶν σπουδαιότερων ἰκανοτήτων τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑποστάσεως· ἀλλ' ὅπως γίνηται ὀρθὴ χρῆσις αὐτῆς καὶ ὅπως μὴ ἀποπλανώμεθα ἀποδεχόμενοι ἀβασανίστως βεβαιώσεις ἢ ἄλλων μαρτυρίας, δεόν νὰ ἐξελέγχωμεν διὰ τῆς σκέψεως καὶ τῆς λογικῆς τὰς πηγὰς, ἐξ ὧν ἐκπορεύονται καὶ πάντα τὰ περιστοιχίζοντα αὐτὰς γεγονότα ἢ ἄλλας γνωστὰς ἀληθείας. Εἶνε ἄρα γε ἄξιος πίστεως ὁ μαρτυρῶν; Εἶνε σύμφωνοι οἱ ἐπιστήμονες ἐπὶ τῆς ὀρθότητος τῆς προτεινομένης δοξασίας ἢ ἐπαγγελλομένης γνώμης; Ἐάν δὲν συμφωνῶσι, τίνες μᾶς παρέχουσι πλείονα στοιχεῖα ἀξιοπιστίας ἢ μείζονος πιθανότητος, ὀρθότητος καὶ ἀκριβείας; Ἴδου τίνι τρόπῳ ὁδηγώμεθα εἰς τὰς διὰ πίστεως ἀποκτωμένας γνώσεις, ὅπως μὴ περιπέσωμεν εἰς τὴν πλάνην.

III

Ἡ πίστις, ἡ πεποιθήσις τουτέστι περὶ ὑπάρξεως γεγονότων ἢ ἀληθειῶν μὴ οὐσῶν ἐπιδεικτικῶν ἀμέσου διαλεκτικῆς ἀποδείξεως καὶ περὶ ὧν δὲν δυνάμεθα λογικῶς ν' ἀμφιβάλλωμεν, δὲν ἐκπορεύεται πάντοτε ἀπὸ τῆς μαρτυρίας ἢ τῆς διδασκαλίας ἄλλων καὶ ἀθθεντίας, ἀλλ' ἐκπηγάζει πολλάκις ἐκ πεποιθήσεως ἐσωτερικῆς τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως, ἣτις εἶνε σύμφυτος μετὰ τῆς νοητικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύξεως.

Πατήρ διδάσκων ἡμέραν τινα τὸ ἐνδεκαετὲς τέκνον του, τῷ ἔλεγε, «δὲν ὑπάρχει ἀποτέλεσμα ἄνευ αἰτίου.» — «Ἀποδείξε μου τὴν ἀλήθειαν ταύτην, εἶπε τὸ τέκνον πρὸς τὸν διδάσκοντα πατέρα, ὡς κάμνει ὁ διδάσκαλός μου τῆς ἀριθμητικῆς.» — «Μετὰ δύο ἡμέρας, εἶπεν ὁ πατήρ, θά σοι χορηγήσω τὴν περι τῆς διδαχθείσης σοι ἀληθείας ἀπόδειξιν.» Τὴν ἑσπέραν ὁ πατήρ ἠτοίμασεν ἐντὸς τοῦ κήπου τῆς κατοικίας του ὠραῖον στέφανον ἐξ ἀνθῶν, ἐν μέσῳ δὲ τούτου ἐσχεδίασε διὰ καταλλήλου συναρμογῆς ῥόδων καὶ ἰων τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ. Κατελθὼν τὸ παιδίον εἰς τὸν κήπον καὶ ἰδὼν τὸν στέφανον ἔδραμε πρὸς τὸν πατέρα καὶ ἠρώτησε περὶ τοῦ κατασκευάσαντος αὐτόν. «Ἄγνοῶ, εἶπεν ὁ πατήρ, ἐὰν ὑπῆρξεν ὁ κατασκευάσας, πιθανῶς δὲ τὰ ἀνθη τυχαίως ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ὠθούμενα ἐτοποθετήθησαν κατὰ τρόπον διαμορφώσαντα τὸν στέφανον καὶ γράψαντα τὸ ὄνομά σου.» — «Πάτερ μου, τοῦτο τὸ ὅποιον μοὶ λέγεις, εἶνε ἀδύνατον, εἶνε δὲ βέβαιον ὅτι ὁ στέφανος κατεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ κηπουροῦ ἢ ἄλλου τινός. Δὲν εἶδον τὸν κατασκευάσαντα, ἀλλὰ πιστεύω εἰς ὃ, τι λέγω, ὡς πιστεύω ὅτι τὴν ὥραν ταύτην εἶνε ἡμέρα.» — «Ἔχεις δίκαιον, τέκνον μου, εἶπεν ἐπὶ τέλους ὁ πατήρ, ἐγὼ ὁ ἴδιος κατεσκευάσα τὸν στέφανον ὅπως σὲ κάμω νὰ νοήσης καθαρῶς τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν πρό τινων ἡμερῶν σοὶ ἐδίδαξα. Δὲν ὑπάρχει ἀποτέλεσμα ἢ φαινόμενον μὴ ὂν τὸ ἐξαγόμενον αἰτίας τινός. Ἡ ἀλήθεια αὕτη δὲν ἀποδεικνύεται διὰ μαθηματικῶν ἀποδείξεων, ἀλλ' εἶνε μαθηματικῆς ἀκριβείας καὶ ἐναργῆς ἐνώπιον τῆς συνειδήσεως πάντων, καίτοι μὴ διδαχθεῖσα οὐδὲ ἀποδεικνυσμένη. Ὑπάρχουσιν ἀλήθειαι, εἰς τὰς ὁποίας λογικῶς πιστεύομεν, ὡς ἐξ ὀρμεμφύτου ἀποτελοῦσαι τὴν βάσιν τῆς νοητικῆς ἡμῶν ἀναπτύξεως, περὶ ὧν οὐδεὶς ἐγείρει ἀμφιβολίαν καὶ οὐδεὶς ν' ἀποδείξῃ δύναται διὰ τῶν συνήθων μέσων, δι' ὧν ἀποδεικνύεται ἡ ἀλήθεια τῶν ἐπιστημονικῶν προτάσεων καὶ προβλημάτων.»

Αἱ ἀναγκαῖαι αὗται ἀλήθειαι εἶνε ἡ βάσις πάσης γνώσεως.

πάσης τέχνης, πάσης ἐπιστήμης—εἶνε ὁ ὅρος τῆς συντηρήσεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς πραγματώσεως πάσης προόδου, ἡ δὲ περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτῶν βεβαίωσις ἐκπηγάζει ἀπὸ τῆς ψυχικῆς καταστάσεως πίστεως ἐκπορευομένης διὰ τῆς ἀπλῆς τοῦ πνεύματος ἀναπτύξεως ἀνεξαρτήτως πάσης ἐπισταμένης μελέτης ἢ ἀποδείξεως, —εἶνε ἐνόρασις καὶ οἶονεὶ ἀποκάλυψις τῆς συνειδησεως. Εἰς τὰς ἀληθείας ταύτας πιστεύομεν ἀδιστακτικῶς καὶ ἀδιαφιλονεικῆτως χωρὶς νὰ τὰς βλέπωμεν καὶ χωρὶς νὰ ἔχωμεν περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτῶν προχείρους καὶ καταφανεῖς διαλεκτικὰς ἀποδείξεις. Ὁ ἐπιστήμων ἔχει ἐμπιστοσύνην καὶ πεποιθησὶν ἐπὶ τῶν σκέψεων τῆς διανοίας του, πιστεύει ἀλλὰ ν' ἀποδείξῃ δὲν δύναται ὅτι ὁ νοῦς του θὰ τὸν ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθείας. Πάντες πιστεύομεν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεώς μας, καὶ τοὶ δὲ δὲν δυνάμεθα πάντοτε καὶ ἐπιτυχῶς νὰ ἀποκρούσωμεν τὰς ἐγειρομένας σοφιστείας ὑπὸ τινῶν τῶν φιλοσοφούντων κατὰ τῆς πίστεως ἡμῶν, αὕτη μένει ἀκράδαντος, ἡ δὲ ἀνθρωπότης καὶ αὐτοὶ οἱ διαμφοισθητοῦντες τὴν ὀρθότητα αὐτῆς ζῶσι καὶ ἐργάζονται καὶ προσδεύουσιν ἐν αὐτῇ. Πιστεύομεν ὅτι καλῶς πράττομεν ἐπιτελοῦντες τὰ ἡμέτερα καθήκοντα, πιστεύομεν εἰς τὸ ἀγαθὸν τῆς ἰδέας τῆς πατρίδος, πιστεύομεν εἰς τὴν ἀγιότητα, πιστεύομεν εἰς τὴν ὀρθότητα τῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν αὐτῶν σπουδαιότητα, χωρὶς νὰ ἐκζητήσωμεν ἀποδείξεις περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ἡμετέρων πεποιθήσεων καὶ δοξασιῶν. Ἡ πίστις εἶνε ὁ μοχλὸς τῶν μεγάλων πράξεων καὶ τῆς κοινωνικῆς προόδου· πιστεύομεν εἰς τὰ ἐξαγόμενα ἐπιστημονικῶν πειραμάτων καὶ ἐκζητήσεων, τὰ ὅποια δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν. Τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων βασιζόμεν ἐπὶ τῆς πίστεως τῶν βεβαιουμένων γεγονότων ὑπὸ συγχρόνων χρονογράφων, τὸ πλεῖστον δὲ τῶν γνώσεων καὶ ἰδεῶν μας ἐρείδεται ἐπὶ τῆς πίστεως τῶν παραδόσεων, τῶν μαρτυριῶν, τῶν ἐναργῶν ἀληθειῶν, περὶ ὧν οὐδεμίαν ἔχομεν ἄμεσον ἀπόδειξιν, ἀρκούμεθα δὲ νὰ

εξελέγχωμεν τοὺς χαρακτῆρας τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἀρυόμεθα, ὅπως πεισθῶμεν περὶ τῆς ἀληθείας αὐτῶν. Ἡ πίστις εἶνε ἐν τῇ ἀφετηρίᾳ ὄλων τῶν σκέψεων καὶ τῶν πράξεων μας. Οὐχὶ εἰς τὴν διάνοιάν μας, ἀλλ' εἰς τὴν παράδοσιν καὶ εἰς τὴν ἀποδιδομένην πίστιν εἰς τὰς γνώμας καὶ δοξασίας τῶν πρὸ ἡμῶν ἢ καὶ τῶν συγχρόνων, ὧν ἀναγνωρίζομεν τὸ κῦρος τῶν κρίσεων καὶ τῶν σκέψεων, ὀφειλομένην πάσας τὰς γνώσεις καὶ ἀληθείας, ὧν ἐσμὲν κάτοχοι περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἐν γένει ἀντικειμένων.

Ἡ πίστις, ἡ ἰκανότης τουτέστι τοῦ ἀποκτᾶν γνώσεις καὶ πεποιθήσεις διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης, ἣν μᾶς ἐμπνέουσιν ἐσωτερικαὶ πνευματικαὶ ἐνοράσεις, μαρτυρίαι τῶν ὁμοίων μας καὶ δοξασίαι ὑπὸ ἄλλων ἀνακαλυφθεῖσαι ἢ διατυπωθεῖσαι, δὲν εἶνε ἐπίσασκτός τις καὶ τεχνικὴ ἐπιδεκτικότης, ἀλλ' εἶνε μία τῶν φυσικῶν ἰδιοτήτων τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως συμβαδίζουσα καὶ συνεργαζομένη μεθ' ὄλων τῶν λοιπῶν, μετὰ τῆς φαντασίας τουτέστι, μετὰ τῆς μνήμης, μετὰ τοῦ λόγου καὶ μετὰ πασῶν τῶν λοιπῶν νοητικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων τῶν συναποτελουσῶν τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα. Ἐν τῶν κυρίων καὶ ὄλων ἰδίων γνωρισμάτων τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἡ προοδευτικότης, ἡ ἰκανότης τουτέστι τῆς βελτιώσεως καὶ τελειοποιήσεως ἑαυτοῦ καὶ πάντων τῶν περὶ αὐτόν. Ἄλλ' οὐδεμία τελειοποίησις καὶ πρόοδος θὰ ἦτο ἐφικτὴ, ἐὰν ὁ ἀνθρώπος δὲν ἦτο περιβεβλημένος διὰ τῆς δυνάμεως τῆς πίστεως, τῆς ἀποκτήσεως τουτέστι γνώσεων καὶ πεποιθήσεων ἀνεξαρτήτως τῆς ἰδίας ἀντιλήψεως καὶ τῆς ἰδίας πείρας. Τὸ παιδίον λαμβάνει τὴν πρώτην τῶν πραγμάτων καὶ ἀληθειῶν γνῶσιν διὰ τῆς πίστεως πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ διδασκάλους ἀποτελεούσης τὴν βάσιν τῆς παιδείσεώς του. Ἐὰν διὰ τῆς ἰδίας κρίσεως καὶ πείρας καὶ διὰ τῆς χρήσεως τοῦ λόγου ἐπρόκειτο ν' ἀποκτήσῃ τὰς πρώτας αὐτοῦ ἠθικὰς, οἰκογενειακὰς καὶ πρακτικὰς γνώσεις, θὰ ἔμενε διὰ παντὸς εἰς κτηνώδη καὶ ἀγρίαν κατάστασιν. Λόγος καὶ πίστις

εἶνε δύο ἰκανότητες καὶ ψυχικαὶ δυνάμεις συμπληρούμεναι. ἀλλ' οὐδόλως συγκρουόμεναι, ἀμφότεραι δὲ ἄγουσιν εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον.

IV

Ἀφαιρέσατε, ἀναγνώσται, πρὸς στιγμὴν ἀπὸ τῆς πνευματικῆς παρουσίας τῆς μνήμης καὶ τῆς διανοίας σας τὰς διὰ τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους ἐμπιστοσύνης ἀποκτηθείσας γνώσεις, — τὰς ἱστορικὰς διὰ τῆς ἀποδοθείσης πίστεως εἰς τὰς βεβαιώσεις τῶν ἱστοριογράφων, — τὰς ἐπιστημονικὰς ὅσαι βασιζονται ἐπὶ γενομένων ὑπ' ἄλλων πειραμάτων μὴ δυναμένων εὐκόλως νὰ ἐπαναληφθῶσι, — τὰς πληροφορίας ὅσας ἐλάβετε περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς τῶν ἐθνῶν καταστάσεως ἢ περὶ ἀτόμων ἀγνώστων εἰς ὑμᾶς, — ἀποσθίσατε πρὸς στιγμὴν τὰς ἰδέας αἰτινες ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἐνεργότητος τοῦ ἰδίου ἐγὼ ἐκπηγάζουσαι, ἀπὸ τῶν συμφύτων τουτέστι συναισθημάτων καὶ ἐνοράσεων, ἔχουσι τὴν ἐνάργειαν ἀξιωματῶν ἢ πληροῦσι τὴν καρδίαν σας πνευματικῶν περὶ καλοῦ, περὶ τιμῆς, περὶ καθήκοντος, περὶ αὐταπαρνήσεως πεποιθήσεων καὶ φρονημάτων, νοητικῶς μὲν ὀρωμένων ἀλλὰ μὴ κατανοουμένων, οὐδ' ἀποδεικνυομένων διὰ διαλεκτικῶν ἀποδείξεων, καὶ θέλετε πεισθῆτε ὅτι ὀλίγιστα εἶναι τὰ ἀπομένοντα καὶ ἀποκτηθέντα διὰ τῆς ἰδίας προσωπικῆς πείρας ἢ τὰ δυνάμενα διὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας ν' ἀναλυθῶσι καὶ ἀποδειχθῶσιν. Ὁ νοῦς βλέπει καὶ πείθεται περὶ τῆς πραγματικότητος καὶ ἐναργείας καὶ ἀληθείας τῶν πρὸ πάσης ἀναλύσεως καὶ ἀνεξαρτήτως πάσης ἀμέσου ἀποδείξεως. Ὅτε ὁ Ἀλφρέδος δὲ Μυσσέ, ὁ σκεπτικὸς ποιητής, ἐμελέτα ἐπὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ ἀπείρου καὶ αἰωνίου, ἔγραφεν, «ἄκοντος ἐμοῦ αἱ ἰδέαι τοῦ ἀπείρου μὲ συνταράσσουσι. Καὶ παρ' ὅσα καὶ ἂν ἐρρήθησαν, ὁ νοῦς μου βλέπει καὶ καταπλήσσεται μὴ δυνάμενος νὰ κατανοήσῃ τὰ ὀρώμενα». Ὅρώμενα βεβαίως

διὰ τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ αἰσθήματος, διὰ πνευματικῆς πίστεως καὶ ὁράσεως.

Malgré moi, l'infini me tourmente.

Et quoi qu'on ait dit, ma raison s'épouvante

De ne pas le comprendre et pourtant de le voir.

Alfred de Musset. *Espoir.*

Διὰ τοῦτο παραλογίζονται οἱ λέγοντες ὅτι οὐδεμίαν ἀλήθειαν ἢ δοξασίαν πρέπει ν' ἀποδεχώμεθα διὰ πίστεως καὶ οὐδεμίαν μαρτυρίαν περὶ γεγονότων μὴ ἐπιδεχομένων ἐξήγησιν τινα ἐνώπιον τῶν γνωστῶν τῆς φύσεως νόμων. Διὰ τῆς παραδοχῆς μάλιστα τῆς ἀληθείας γεγονότων, ἀξιοπίστως βεβαιουμένων, ἢ προτάσεων ἐναργοῦς ὀρθότητος ἀλλὰ μὴ ἐπιδεχομένων διαλεκτικὴν ἀπόδειξιν, διανοίγεται ἡ ὁδὸς τῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων πρὸς ἀνακάλυψιν νόμων τῆς φύσεως ἀγνώστων τὸ πρὶν ἢ πρὸς ἐκπόνησιν φιλοσοφικῶν καὶ μεταφυσικῶν θεωρημάτων εὐρυνόντων τὰς γνώσεις μας περὶ τοῦ νοητοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου. Ἐδίδασκον πρό τινων ἐτῶν οἱ ὑλοδοξοῦντες, ὡς ἀξίωμα ἀνεπίδεκτον ἀμφισβήτησεως, ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει δύναμις κεχωρισμένη καὶ ἀνεξάρτητος τῆς ὕλης, ἀπέκρουον δὲ πᾶσαν ἐναντίαν βεβαίωσιν καὶ πεποιθήσιν ἐπὶ γεγονότων ἐξαρτωμένων ἐκ καθαρᾶς πνευματικῆς πηγῆς καὶ αἰτίας, χαρακτηρίζοντες αὐτὴν ὡς πλάσμα φαντασίας καὶ πίστεως ἀναξίας πάσης ἐμπιστοσύνης. Ἀλλὰ σήμερον; Οὐχὶ πλέον οἱ θεολόγοι καὶ φιλοσοφοῦντες, ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ἄλλοτε σκεπτικοὶ φυσιογνώσται, ὁ πρό τινος ἀποβιώσας Σαρκό, ὁ Λομπρόζος, ὁ φυσιολόγος Ρισσὲ ἀποδεχόμενοι ἀνεπιφυλάκτως τὴν ἀλήθειαν καὶ πραγματικότητα γεγονότων ἀνεξαρτήτων τῶν γνωστῶν νόμων τῆς ὕλης, ἐπέδοθησαν εἰς τὴν μελέτην τῶν φαινομένων τῆς τηλεπαθείας, τῶν προαισθημάτων, τοῦ μαγνητισμοῦ καὶ τῆς πνευματικῆς τῶν ἀτόμων συγκοινωνίας, ὧν τὴν πραγματικότητα διημφισβήτησαν πρὸ δεκαετίας. Ἡ ἱστορία τῶν ἀνακαλύψεων καὶ ἡ πείρα τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἐλάχιστον

μέρος τῶν μυστηριωδῶν τῆς φύσεως νόμων γνωρίζομεν, πιστεύοντες δὲ εἰς τὰ ἐμφανῶς ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν ἀποκαλυπτόμενα εἰς γεγονότα δεόντως βεβαιούμενα, μὴ ἐπιδεχόμενα δὲ ἐξήγησιν τινὰ ἀνευ τῆς παραδοχῆς ἐπενεργείας πνευματικῶν δυνάμεων ἐπὶ τοῦ ἀπτοῦ καὶ ὁρατοῦ κόσμου, οὐδόλως ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ τῆς αὐστηρᾶς λογικότητος. Αἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη δημοσιευθεῖσαι συγγραφαὶ ὑπὸ τῶν φυσιογνωστῶν Στευάρδου ἐν Ἀγγλίᾳ, Θουρῆ καὶ Αὐγούστου Γλαδρόν ἐν Ἑλβετίᾳ περὶ κόσμου ἀοράτου καὶ πνευματικῶν δυνάμεων, θὰ ἐθεωροῦντο πρό τινων ἔτῶν ὡς ἀποκυήματα φαντασιώδους ἐπινοήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ ΕΝ ΣΧΕΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΗΘΙΚΟΝ ΒΙΟΝ

Ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ ἀνελύσαμεν τὴν περὶ πίστεως θεωρίαν ὑπὸ ψυχολογικὴν ἔποψιν ἀσχέτως πρὸς πᾶσαν θρησκευτικὴν ἰδέαν. Εἶπομεν ὅτι ἡ πίστις εἶνε ψυχικὴ ἰκανότης πρὸς διαμόρφωσιν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων διὰ τῆς παρεχομένης ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν μαρτυρίαν ἢ ἀθεντίαν ἄλλων ἢ εἰς τὰς μυθίας ἐνοράσεις τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως καὶ τῶν ἡμετέρων συναισθημάτων, ἀνεξαρτήτως πάσης ἀμέσου καὶ διαλεκτικῆς ἀποδείξεως. Ἦδη δὲ προβαίνομεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν γεγονότων καὶ φαινομένων τῆς πίστεως ἐν τῷ πρακτικῷ καὶ κοινωνικῷ βίῳ. Ἐκ τῆς νέας ταύτης μελέτης καὶ ἀναλύσεως θέλει ἐπιλάμψει περιφανέστερον ἢ σπουδαιότης τῆς πνευματικῆς τῆς